

Майстерня як форма існування філософії в університеті

Шевцов С. В., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Показано, що ідея філософської майстерні сходиться до концепції педагогічної майстерні «Французької групи нової освіти», яка сформулювала її ключові настанови: 1) активна позиція викладача та студента; 2) пріоритет самостійності у здобутті знань; 3) впевненість у таланті кожного учня; 4) використання критичного мислення; 5) інтерсуб'єктивний характер відносин; 6) точність розрахунку психологічних впливів. Надана розмітка філософської майстерні у наступних складових: 1) змістовній; 2) історичній; 3) загально-гуманітарній; 4) методологічній; 5) організаційній; 6) комунікативній; 7) теоретичній.

Змістова складова показана у просторовому, темпоральному, дієвому аспектах. Серединність філософської майстерні у тому, що вона передбачає певний рівень ремісництва (*techné*) та водночас вихід до творчості (*poiesis*). В історичній складовій показані умови становлення філософської майстерні у ДНУ імені Олеся Гончара. Загально-гуманітарна складова розкрита як простір розвитку фундаментальних гуманітарних практик: дискурсу, читання, писання. Показано, що методологічна складова передбачає наукову працю у комплементарності класичних, некласичних, постнекласичних методів дослідження. Усвідомлено, що комунікативна складова полягає у зміщенні акцентів із лекційно-семінарської на проблемну. З'ясовано, що комунікативна складова спрямована на утворення творчої атмосфери як показника самоорганізації. Показана спрямованість теоретичної складової на побудову метафізичного знання та її вихід за межі майстерні.

Ключові слова: *майстерня; філософія; методологія; знання; навички; вміння*

Workshop as Form of Existing of Philosophy in University

Shevtsov S. V., Oles Honchar Dnipro National University

Critical thinking, reflection, multiple methods of researching need a preparation, discipline, training. Classical forms as lectures, seminars don't response of contemporaries challenges, because of a subject-object installation between a lecturer and students. It's impossible to create researching atmosphere at an auditorium. The aim of the article is clarification of conditions of creating of workshop as a form of existing of philosophy in higher education.

Workshop as a specific pedagogical form isn't something principal new thing. Pedagogic measurement is a fundamental component of workshops of painters (for example, workshops of Rembrandt van Rijn, Jan Vermeer van Delft etc.). Something like that we can observe in theatrical workshops.

In 1922 was created French Group of New Education (J. Piaget, H. Wallon, P. Langevin etc.). They rethought ideas of J.-J. Rousseau, I. Pestalozzi, J. Korczak, A. Makarenko etc. and formulated six rules of pedagogic workshop: a) active position of a teacher and students; b) priority of autonomy during education; c) confidence of every student's talent; d) using of critical thinking; e) intersubjective character of thinking; f) accuracy of calculation of psychological statesю.

I've proposed seven components of a philosophical workshop. The first is informative that consists of two aspects: a) topological – a philosophical workshop as a communicative space; b) technological – a philosophical workshop as a developing skills and proficiencies. The second is a historical component that includes: a) foundation of our university; b) personal roots of our philosophical workshop (V. Karpov – a founder of our department of philosophy and the first rector of the same time, G. Zajchenko – the first doctor of philosophical sciences); c) opening of specialized academic council in 1992 by P. Gnatenko; d) opening a branch 'philosophy' in our university. The third component is developing of three fundamental humanitarian practices – speaking, reading, writing. The fourth component is methodological as familiarization of classical (analyses, synthesis, observing, describing etc.), non-classical (hermeneutics, structuralism etc.), post-non-classic (synergic) methodologies. The fifth is organizing component – priority of communicative-praxeological approach under lectures. The sixth component is communicative as forming of creative atmosphere during class. And the last – theoretical component as possibility of creating of own metaphysics.

Keywords: *workshop; philosophy; methodology; knowledge; skills; proficiencies*

Мастерская как форма существования философии в университете

Шевцов С. В., Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

Показано, что идея философской мастерской восходит к концепции педагогической мастерской «Французской группы нового образования», которая сформулировала ее ключевые положения: 1) активная позиция преподавателя и студента; 2) приоритет самостоятельности в овладении знаниями; 3) уверенность в таланте каждого студента; 4) использование критического мышления; 5) интересубъективный характер мышления; 6) точность расчета психологических влияний. Дана разметка философской мастерской в следующих составляющих: 1) содержательном; 2) историческом; 3) общегуманитарном; 4) методологическом; 5) организационном; 6) коммуникативном; 7) теоретичном.

Содержательная сторона показана в пространственном, темпоральном, актовом аспектах. Срединность философской мастерской в том, что она предполагает определенный уровень ремесленничества (*techne*) и одновременно выход к творчеству (*poiesis*). В исторической составляющей показаны условия становления философской мастерской в ДНУ имени Олеся Гончара. Общегуманитарная составляющая раскрыта как пространство развития фундаментальных гуманитарных практик: дискурса, чтения, писания. Показано, что методологическая составляющая предполагает научную работу в комплементарности классических, неклассических, постнеклассических методов исследования. Установлено, что коммуникативная составляющая предполагает смещение акцента преподавания с лекционно-семинарской на проблемную. Уяснено, что коммуникативная составляющая направлена на создание творческой атмосферы как показателя самоорганизации. Показано, что направленность теоретической составляющей на построение метафизического знания и ее выход за пределы мастерской.

Ключевые слова: *мастерская; философия; методология; знания; навыки; умения*

100-річчю ДНУ імені О. Гончара присвячується

Тема, якої я хотів би торкнутись, стосується у першу чергу рідної *Alma Mater*, якій виповнюється перші сто років, яка є дуже молодою у порівнянні з Сорбонною, Оксфордом, Кембриджем тощо, але яка має власні досягнення і в технічній, і в гуманітарній сферах, і хотілось, щоб у просторі нашого університету ще народжувались блискучі ідеї, засвоювались нові рубежі наукового знання. Крім того, ці міркування стосуються філософських факультетів, філософських відділень університетів, взагалі ремісницького виміру філософського знання. Критичне мислення, рефлексія, різноманітні методи дослідження як інтелектуальні процедури, установки, процедури нашої свідомості з обробки і опрацювання інформації потребують певної підготовки, дисципліни, тренування. Для цього існує класно-урочна, лекційно-семинарська форма викладання предметів. Але, на мій погляд, її суттєво недостатньо. Уявляється, що саме така форма містить деяку відчуженість у вигляді суб'єкт-об'єктної установки між викладачем та студентами, ставить самого викладача у позицію класичного знання, у якій він у власній прозорливості парить над світом, який йому уявляється прозорим. Може, у певних випадках це так і є, але, на мою думку, така установка не лише позбавляє викла-

дача позиції дослідника, вона заважає створити дослідницьку атмосферу в аудиторії. Але ж саме ця атмосфера і є найбільш цінною під час вивчення філософських предметів, оскільки вона відповідає духу запитування філософії. Утворення цієї атмосфери насправді є важкою працею. Тут виключається можливість складання статичних програм, лекційних матеріалів, традиційного проведення семінарів. Все починає рухатись у певних теоретичних, практичних, методологічних і методичних напрямках. Якщо бажаєш, щоб твої студенти оволоділи навичками дослідницької діяльності, ти сам повинен бути таким дослідником, провокувати цей нерв дослідження. Таким чином, йдеться про майстерню як форму існування філософії в університеті.

Майстерня як педагогічна форма не є чимось новим, невідомим. Педагогічний вимір є характерним для майстерень митців. Пригадаємо картини Гюстава Курбе та Яна Вермера Делфтського за однойменною назвою «Майстерня митця» або Рембрандта ван Рейна «Митець у власній студії». Майстерня тут і простір для творчості, і водночас простір оволодіння певними техніками письма. І саме майстерні митців є свідками того, що справжня творчість завжди будується на ремісництві. Творчість не зводиться до ремісництва, але ремісництво є певним ґрунтом для

розкриття творчих здібностей. І тут різноманітні підготовчі вправи з геометричними формами, кольорами, світлотінню, чисельні етюди з копіювання, робота у різних стилях тощо. Подібний порядок речей стосується і театральних майстерень. Завдання, етюди, мініатюри, інсценування, інтерпретації, спостереження, дієві аналізи п'єс, чисельні розвідки дією та розумом тощо складають той ремісницький вимір актора, поза яким неможлива справжня театральна творчість. Безумовно, тут існують виключення (Ф. Раневська, І. Смоктуновський, В. Авілов, А. Пачіно, Б. Кінгслі, Ж. Депардьє, Р. Кроу тощо), але всі ці виключення, на мою думку, все ж підтверджують правила. Пригадую, як особисто мене вразив той факт, що у середньовічному університеті була така форма практичних занять як репетиція.

У ХХ ст. виникають безпосередньо педагогічні майстерні. З історико-філософської точки зору початком тут є «Французька група нової освіти» (Groupe Français d'Education Nouvelle) [1], яка у 1922 р. об'єднала такі відмові імена як Ж. Піаже, А. Валлон, П. Ланжевен тощо, на погляди яких вплинули ідеї Ж.-Ж. Руссо, І. Песталотці, Я. Корчака, а також А. Макаренка, який, до речі, поряд з Д. Дьюї, М. Монтесорі і Г.М. Кершенштейнером визнаний ЮНЕСКО як найбільш впливовим на долю освіти у ХХ ст. Головний посил GFEN – знання це, по-перше, пошук і будівництва у протистоянні тому, що вже було здобуто, а по-друге, критична оцінка того, що прийнято більшістю. У 1989 р. представники GFEN сформулювали шість ключових положень педагогічної майстерні, які я хотів би виразити в імперативній формі.

Перший імператив – знаходься в активній позиції, розкривай власний потенціал, будуй власне знання! Таким чином, учень не пасивний приймач інформації, а її творець. Звідси, педагогічний процес має характер спів-творіння або синергії між учнями та викладачем-дослідником.

Другий імператив – розвивайся самостійно, будь творчим, відповідальним, конструктивно озброєним! Інакше кажучи, справжня освіта є завжди самоосвітою. Поза самоосвітою процес навчання не є повним. Само дієслово «навчатися» є зворотним, воно звертається до самого суб'єкта – навчатися означає навчати самого себе. Це стосується у рівній мірі як учня, так і викладача. Починай зміни з себе!

Третій імператив – немає нездатних особистостей! Тобто у кожного є певні схильності, питання у тому, які методи будуть використовув-

ватись під час навчання і розвитку. Тому необхідно перейти від рівності за правом до дійсної рівності.

Четвертий імператив – використовуй критичне мислення! Не повинно бути подання знань у вигляді незаперечних істин. Критичне мислення дозволяє самостійно будувати ланку знання–навички–вміння. А звідси – необхідність використання інтенсивних методів навчання і розвитку.

П'ятий імператив – вчитель, намагайся бути не авторитарним наставником, а талановитим скульптором! Реалізація цього імперативу можлива лише у суб'єкт-суб'єктних або інтерсуб'єктивних відносинах – відносинах, у яких співіснування реалізується в особистісній площині «Я–Ти», яка синтезується в «Ми». Про це писали М. Бубер, С. Франк, М. Бахтін тощо.

Шостий імператив – дотримуйся точного розрахунку психологічних впливів! Тобто педагогічна майстерня будується, з одного боку, на досконалому розумінні вікової психології, а з іншого, на таких герменевтичних принципах, як вживання у зміст матеріалу та власних учнів, переживання сумісного процесу засвоєння знання.

Виходячи з означеного вище, я хотів би поміркувати над майстернею як формою існування філософії в університеті і окреслити сім складових: 1) змістовну у якості необхідності визначення поняття майстерні; 2) історичну, як певні передумови виникнення майстерні; 3) загально-гуманітарну, як розвиток гуманітарних практик речення, читання, писання; 4) методологічну, як засвоєння класичних, некласичних, постнекласичних методів пізнання; 5) організаційну, як перевагу комунікативно-праксеологічного підходу над лекційним; 6) комунікативну, як створення певної творчої атмосфери; 7) теоретичну у якості можливості створення власної метафізики.

Окреслення змістовного абриса майстерні як форми існування філософії у вишах, безумовно, носить багато в чому схоластичний характер, тому що сама подібна майстерня виникає не як певний рух зверху у вигляді наказів, директив тощо, а як внутрішня логіка розвитку філософії у вишах, як процес і результат щоденного спілкування зі студентами. Це ближче до того, про що йдеться у відомій останній тезі Л. Вітгенштайна з «Логіко-філософського трактату» – *Wovon man nicht sprechen kann, darüber muß man shweigen* [2, с. 218] – те, про що неможливо казати, про те слід мовчати. Але, з іншого боку, звернення до змістовної складової майстерні має особистісний

характер: коли ти прописуєш певні речі, вони починають набувати видимих горизонтів, які для самого автора стають сходинками у майбутнє. Окреслюю три змістовних аспекти майстерні як форми існування філософії у вишах.

Перший аспект має просторовий характер. Коли звертаємось до словників, знаходимо саме просторове визначення майстерні як приміщення господарського або виробничого характеру або місце для виконання деяких робіт – ювелірних, ремонтно-механічних, слюсарних тощо. У цьому контексті важливою уявляється саме просторова характеристика, але для нас вона має значення не у класичному суб'єкт-об'єктному, а некласичному суб'єкт-суб'єктному сенсі. Тобто філософська майстерня – це комунікативний простір, простір спілкування, простір обміну думками, простір дискусій, простір народження ідей. Як такий простір філософська майстерня потребує також часового параметру, оскільки філософування відбувається у часі. Тому можна слідом за Аристотелем казати, що філософська майстерня це єдність простору, часу і дії.

Другий аспект має відношення до того, що греки позначали як *technē*. Існує дуже блискуча інтерпретація цього поняття М. Гайдеггером у праці «Питання про техніку» [5]. Я не буду переказувати його ідеї тут, лише зверну увагу на два ключових моменти. Перший момент стосується суто прикладного, технічного боку *technē*, як розвитку певних навичок та вмінь – ремісничий вимір. Саме поняття майстерності має синонімами професію, віртуозність, високий рівень виконання чогось. Майстерність передбачає наявність певного досвіду. Але у свою чергу цей досвід не обмежується технічним боком. Це той другий момент, про нього йдеться більш детально далі, однак саме він виводить до третього аспекту змістовності філософської майстерні. Як відмічав М. Гайдеггер, *technē* не обмежується прикладним виміром, а несе у собі певне виведення до світу, прояснення. Інакше кажучи, філософська майстерня має відношення до істини, до приведення до наочності, до зрозумілості певних речей.

Історична складова утворення філософської майстерні містить чотири, на мій погляд, головні події. Перша – заснування сто років потому Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара і відкриття у 1921 р. першим обраним ректором університету В. П. Карповим (1870–1943) кафедри філософії, яку він очолював. В. П. Карпов являв собою синте-

тичний тип вченого. Він водночас був медиком, біологом, філософом, психологом, істориком науки, знавцем давньогрецької та латинської мов. Йому належать переклади природничо-наукових трактатів Аристотеля «Фізика», «Про походження тварин», «Історія тварин» тощо. Друга подія належить до 1975 р., коли у Придніпровському регіоні з'явився перший доктор філософських наук Г. А. Заїченко (1921–2001). Дніпровська земля завжди була плодоносною стосовно людей філософського складу (О. П. Блаватська, П. І. Новгородцев, Т. І. Ойзерман тощо), але саме з постаті Г. А. Заїченка починається індукування професійного філософського дискурсу у Придніпровському регіоні. Третя подія пов'язана з відкриттям при кафедрі філософії Дніпровського університету спеціалізованої вченої ради із захисту докторських і кандидатських дисертацій за спеціальностями 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії, 09.00.05 – історія філософії. Вчена рада була створена завдяки зусиллям П. І. Гнатенка, який очолював кафедру філософії протягом двадцяти років, з ім'ям якого у Дніпровському університеті пов'язані чисельні організаційні і наукові події. Більшість вчених-філософів, що працюють у Дніпрі, Придніпровському регіоні, а також далеко за їх межами з заходу на схід, з півночі на південь країни захищали свої дисертації саме в цій спеціалізованій вченій раді. І нарешті четверта подія – відкриття у 2002 р. у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара спеціальності «філософія». Її заснування пов'язано з іменами провідних учених кафедри – П. І. Гнатенка, В. О. Панфілова (1945–2017), В. І. Пронякіна, В. Б. Окорокова. Саме динаміка розвитку спеціальності «філософія», яка у 2015 р. доповнилась спеціальністю «релігієзнавство» свідчить про можливість утворення філософської майстерні у межах кафедри, факультету, університету. На кафедрі працює професійний колектив викладачів, протягом останніх чотирьох років проводяться літня та зимова сесії філософсько-методологічної школи, наші студенти неодноразово були переможцями всеукраїнської олімпіади з філософії та релігієзнавства, випускники вступають до аспірантури і захищають дисертації.

К. Леві-Стросс казав, що XXI ст. буде століттям гуманітарних наук або його не буде зовсім. Скоріш за все, він мав на увазі етико-аксіологічну складову гуманітарного знання, оскільки розвиток гуманітарних технологій у горизонті

політики, мас-медіа, на мій погляд, призвели до витончення механізмів обробки, подачі інформації, її впливу на свідомість. Інакше кажучи, саме завдяки гуманітарним технологіям у спільці з інтерактивними механізмами контролю, про що писали М. Фуко, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі тощо, стали більш складнішими, багаторівневими. Але з іншого боку, мова розвивається саме завдяки практикам письма, читання, дискурсу. Філософія поряд з філологією є засобами розвитку мови. Філософія поглиблює рефлексивну складову мови. При цьому дискурс, читання, письмо – три різних гуманітарних практики, які передбачають функціонування власних механізмів.

Засвоєння дискурсивних практик починається вже під час проведення філософської пропедевтики. З перших занять тут приділяється увага диханню, артикуляції звуків. Невід'ємним елементом занять повинні бути дебати. Тут я хотів би окремо виділити форму, яку запропонував К. Р. Поппер, оскільки саме вона містить дуже жорстку структуру, яка є оптимальною для розвитку мислення і промови водночас. Крім цього, дуже евристичною уявляється темпоральна організація семінарських занять, коли студенти навчаються працювати з часом, відчувати його, будуючи власні виступи, водночас слухаючи інших, ставлячи їм питання тощо.

Засвоєння практик читання передбачають низку аспектів. По-перше, це засвоєння такого базового елементу як змістовний аналіз тексту: знаходження ключових слів, змістовних блоків, виділення головної ідеї тексту, формулювання власного відношення до тексту. По-друге, засвоєння практик інтерпретації, завдяки яким один і той же текст можна висловлювати різними реченнями. По-третє, засвоєння практик повільного читання, які потребують вміння опитувати як цілі речення, так і окремі слова.

Що стосується практик письма, то, безумовно, в першу чергу увага приділяється таким базовим елементам як конспектування (текстуальне, вільне, тематичне), реферування (інформативне, індикативне). По-друге, обов'язковим є засвоєння навичок до написання наукових тез, які дуже дисциплінують мислення. По-третє, вимоги до академічного письма побудовані таким чином, що курсова робота, дипломна робота рівня «бакалавр», випускна магістерська робота, дисертація є певним єдиним комплексом. Тобто вміння писати курсову роботу створює умови для написання дипломної та випускної магістерської. А засвоєння останньої є фундаментом для доктор-

ської дисертації (PhD).

Г. Г. Шпет висловив думку, що методологія є тим окуляром, через який науковець дивиться на цей світ і осягає його [7]. С. Й. Гессен відмічав, що саме наявність методу відрізняє науковця від любителя. Я б додав, що методи – це певні інтелектуальні інструменти. Подібно тому, як скульптор обробляє мрамор різцем, долотом, молотком, напилком, так і науковець завдяки методам обробляє власний дослідницький матеріал. Засвоєння методологічної культури – тривалий процес. Особисто мені уявляється важливість усвідомлення і розрізнення трьох методологічних підходів: класичного, некласичного, постнекласичного. Всі три підходи так чи інакше необхідно спробувати на ділі у конкретних випадках. Відносно класичних методів (опис, аналіз, синтез, індукція, дедукція, спостереження тощо), то їх засвоєння може відбуватись у межах як формальної праці з текстами, так і під час проведення дебатів, дискусій тощо. З некласичними методами (структуралізм, герменевтика, постструктуралізм тощо) складніше, оскільки вони передбачають не лише пізнавальну, але й розуміючу установку. Інакше кажучи, текст необхідно не лише пізнати, але й зрозуміти, а останнє можливо лише в інтерсуб'єктивній установці. Більш того, некласичні підходи передбачають якщо не володіння мовами, то вміння з ними працювати, оскільки інтерпретація спрямована на пошук певних нюансів, які не можна охопити відразу при поверхневому знайомстві з текстом. Що стосується постнекласичної методології, то тут хотів би артикулювати синергійний підхід. Останній передбачає звернення уваги на нелінійні, стохастичні процеси. Синергійність може проявити себе під час дискусій, колективних обговорень, коли несподівано і непередбачено виникає щось нове. А це є можливим лише завдяки високому рівню організованості, довіри між учасниками дискусії. Ось чому засвоєння методологічної культури процес дуже складний і тонкий. Звідси ми переходимо до наступної організаційної складової.

На мою думку, лекційно-семінарська форма залишиться базовою у вишах. Але як свідчить статистика, коефіцієнт корисної дії лекційної форми є дуже невисоким. Я не займаюсь передбаченнями, але висловлю думку, що з часом лекції можуть бути частиною освіти off-line, коли на спеціальних порталах можна буде ознайомитись з певним матеріалом. А під час занять буде його

практичне обговорення або засвоєння. Я впевнений, що філософія є цілком практичною дисципліною у широкому сенсі слова, оскільки навіть найбільш абстрактні ідеї потребують вміння і навичок роботи з ними. Тому комунікативний підхід мені уявляється дуже евристичним. Тут знову пригадаю умови засвоєння постнекласичної методології. Крім цього, вважаю важливим будівництво навчального матеріалу таким чином, щоб студенти могли бачити у різноманітних історичних, сучасних подіях певні механізми, тенденції, які знаходяться в їх підвалинах. Плюс до цього, комунікативно-праксеологічний підхід стимулює активність самих студентів. Це уявляється дуже важливим, щоб вони були не пасивними приймачами інформації, а її дослідниками, дешифрувальниками.

Про таку складову, як комунікативна, що полягає у створенні певної творчої атмосфери у колективі, я висловлюсь лише пунктирно, оскільки це те, що потребує не слів, а дій. Справа у тому, що встановлення подібної атмосфери, по-перше, багато у чому залежить саме від викладача, точніше від куратора групи, а по-друге, це той ключ без права передачі, що працює сингулярно, що потребує постійного напруження інтелектуальних, емоційних сил від викладача і куратора. Парадокс у тому, що це системна вимога, але вона цілком є позасистемною. Це рівень самоорганізації групи і викладача як певного спільного організму.

І зараз мені залишилось поміркувати над сьомою складовою філософської майстерні – теоретичною, яка стосується утворення власної метафізики. Під останнім я розумію сукупність тих вітчизняних текстів, які були б новим внеском у світову культуру. Відомо, що Г. В. Ф. Ге-

гель нарікав на долю того народу, що не створив власної метафізики. І тут також є нюанси. Справа у тому, що між філософською майстернею у тому вигляді, як вона була позначена вище, і створенням власної метафізики не існує прямої причинно-наслідкової кореляції. Подібна метафізика належить до сфери дії духу, який віє, де хоче. Я ж позначив лише ремісничий рівень філософської майстерні. Але подібна думка про те, що подібна кореляція є можливою, повинна бути. Антична *techne* потребує доповнення у вигляді *poiesis*. Платонівська академія багато у чому створила умови для розкриття філософського дару Аристотеля, незважаючи на те, що останній відбувся у власній самостійності лише тоді, коли покинув стіни академії. Атмосфера Тюбінгенського університету була такою, що завдяки їй розквітли таланти Ф. В. Й. Шеллінга, Г. В. Ф. Гегеля, Е. Целлера, Х. Зігварта, А. Швейцера, В. Гессе та ін.

О. М. Пятигорський одного разу привів наступну притчу [4, с. 8-9]. «Старий вчитель повернувся додому у рідне село, зібрав учнів і запитав про кінець світу. Один учень вскочив і крикнув: – Вчителю, кінець світу є дуже близьким! – Чому ти так вважаєш? – запитав його вчитель. – Тому що всі про це постійно кажуть. Другий учень піднявся і промовив: – Учителю, кінця світу не буде! Тоді вчитель його запитав: – Чому ти так вважаєш? – Тому, – відповів учень, – що коли існують цікаві безперервні розмови, то ніякого кінця світу не буде».

Розмови про філософію, розмови про те, якою бути філософією у вишах, яким чином її викладати, як будувати взаємовідносини з учнями – все це я вважаю дуже цікавими, плідними розмовами.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. Groupe Français d'Education Nouvelle. – Retrieved from: <http://www.gfen.asso.fr/fr/accueil>.
2. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат / Л. Витгенштейн. – М.: Канон+РООИ «Реабилитация», 2017. – 288 с.
3. Мейчик Г. А. Историко-философский взгляд на педагогическую технологию мастерских / Г. А. Мейчик. – Режим доступа: <http://www.rcde.ru/method/937.html>
4. Пятигорский А. М. Непрерывный разговор / А. М. Пятигорский. – СПб.: Азбука-классика, 2004. – 432 с.
5. Хайдеггер М. Вопрос о технике / М. Хайдеггер // Время и бытие: Статьи и выступления. – М.: Республика, 1993. – С. 221-237.
6. Шевченко О. Особливості реалізації технології педагогічних майстерень у процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників / О. Шевченко. – Режим доступу: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/17353/1/Shevchenko.pdf>.
7. Шпет Г. Г. Сочинения / Г. Г. Шпет. – М.: Изд-во «Правда», 1989. – 604 с.

REFERENCES

1. Groupe Français d'Education Nouvelle. Retrieved from: <http://www.gfen.asso.fr/fr/accueil>.
2. Wittgenstein, L. (2017). Logiko-filosofskij traktat [Logic-Philosophical Tractatus]. Moscow: Kanon+Reabilitacia [in Russian].
3. Meichyck, G.A. Istoriko-filosofskij vzglyad na pedagogicheskuyu tehnologiyu masterskih [Historical-Philosophical View on Pedagogical Technology at Workshops]. Retrieved from: <http://www.rcde.ru/method/937.html> [in Russian].
4. Pyatigorsky, A.M. (2004). Neprekrashchaemyj razgovor [Unstoppable Conversation]. Saint Petersburg: Azbuka-klassika [in Russian].
5. Heidegger, M. (1993). Vopros o tehnike [Question about Technics from the Collected works Time and Being: Articles and Speeches]. Moscow: Respublika [in Russian].
6. Shevchenko, O. Osoblyvosti realizacii tehnologii pedagogichnyh maysteren' u procesi pidvyschennya kvalifikacii pedagogichnyh pracivnykiv [Peculiarities of realization of technology of pedagogical workshops during a training of teachers]. Retrieved from: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/17353/1/Shevchenko.pdf> [in Ukrainian].
7. Shpet, G.G. (1989). Sochinenia [Works]. Moscow: Pravda [in Russian].

Шевцов Сергій Вікторович

Доктор філософських наук, професор
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
49010, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 72

Shevtsov Sergiy

Doctor of Philosophy, Professor
Oles Honchar Dnipro National University
72, Gagarin Av., Dnipro, 49010, Ukraine

Email: ulysses1967@gmail.com ORCID: 0000-0002-2187-5936

Цитування: Шевцов С. В. Майстерня як форма існування філософії в університеті / С. В. Шевцов // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2018. – Т. 21. – № 10. – С. 149-155.

Citation: Shevtsov, S.V. (2018). Maisternia yak forma isnuvannia filosofii v universyteti [Workshop as Form of Existing of Philosophy in University]. *Scientific and theoretical almanac «Grani», 21(10)*, 149-155.

Стаття надійшла / Article arrived: 02.09.2018

Схвалено до друку / Accepted: 04.10.2018